

Filologiya elmləri doktoru Mətanət Maşallah qızı Abbasovanın “Təbriz folklor mühiti” (“Elm və təhsil”, 2022) monoqrafiyası AMEA Folklor İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə çapdan çıxıb. Elmi redaktoru akademik Muxtar İmanov, rəyçiləri professor Əfzələddin Əsgər və filologiya elmləri doktoru, dosent Leyla Məmmədova, redaktoru fəlsəfə doktoru, dosent Ləman Vaqifqızıdır.

Təbriz şəhərinin tarixi, etimologiyası, dialektləri və s. də daxil olmaqla Güney Azərbaycanın mühüm tarixi-mədəni mərkəzlərindən sayılan bölgə haqqında müxtəlif mənbələrə istinadən verilən dolğun, əhatəli məlumatlar kitabın sanbalını, əhəmiyyətini daha da artırmağa xidmət edir. Başqa sözlə, tədqiqatçı bununla oxucularda əsrlərlə üzümüzə bağlı qalmış Təbrizin ictimai-siyasi, mənəvi-ədəbi mühiti barədə ümumi bir təsəvvür yaratmağa nail olmuşdur. Mətanət Maşallahqızının Təbrizin tarixini qədim dövrdən müasir dövrümüzdə kimi tarixin aynasında açıb təqdim etməsi çox təqdirəlayiqdir.

Ancaq kitabın girişində “Müəllifdən” adı ilə verilən aşağıda abzasda tədqiqatçı bir incə nüansda yanlışlığa yol vermişdir. “Təbriz folklorunun ən zəngin qolları sırasında aşiq yaradıcılığı da ayrıca yer almaqdadır. Qeyd edək ki, Azərbaycan aşiq sənətinin ustad bilicilərindən - Aşiq Qurbani (XVI yüzillik), Aşiq Abbas Tufarqanlı (XVII yüzillik), Xəstə Qasım Tikmədəşli (XVIII yüzillik) və s. aşıqlar məhz Güney mühitində böyüyüb, boyabaşa çatmış və dədə-ozan olaraq xalqın sevimlisinə çevrilmişdilər. Bu ustadların özlərindən sonra qoyub getdiyi zəngin mənəvi xəzinə həm Azərbaycan dastan yaradıcılığı, həm də aşiq musiqisinin əsrarəngiz ənənələrini əhatə etməkdədir. Təbriz aşılıq gələcəyində ozan, dastançı aşıqlar zaman-zaman el içində formalaşmış, seçilmiş, saz və söz ustalıqları ilə xalq tərəfindən sevilmişdilər. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, aşıqların dinlənilməsi burada bazar və xüsusi karvansarlarda yerləşən qəhvəxana, çayxanalarda xalq içərisində aparılmış, onların qarşı-qarşıya deyişməsi, dastan söyləmə, saz çalma-musiqi məharətlərinin göstərilməsində bu mərkəzlər ilk mədəni ocaq rolunu oynamışdır. Təbrizdə yerləşən “Gülüstan Aşıqlar qəhvəsi”, “Hacı Rahim Sinaferin Aşıqlar qəhvəsi”, “Ustad Gəncəli Aşıqlar Qəhvəsi”, Əhərdə yerləşən “Aşiq Vəli Abdi Aşıqlar Qəhvəsi”, “Aşiq İman Danış Aşıqlar Qəhvəsi” və s. Güney mədəni mərkəzləri sırasında qeyd edilə bilər”.

Fikirləşirdim ki, haradasa burda mexaniki səhvə yol verilib. Ancaq “Təbrizin maddi-mənəvi irsi” başlıqlı digər bir yerdə də həmin səhvin yenidən təkrarlandığını gördüm: “Təbrizin maddi-memarlıq sənətində olduğu kimi, söz və səs sənəti də zamanla zəngin bir irslə çevrələnərək dünya və Şərq mədəniyyətinin əsasında dayanmışdır. Dirili Qurbani, Aşiq Abbas Tufarqanlı, Aşiq Qərib, Xəstə Qasım, Telimxan və s. kimi onlarca ustad aşıqların, Qətran Təbrizi, Xətib Təbrizi, Şəms Təbrizi, Əssar Təbrizi, Əlican Qövsü Təbrizi, Saib Təbriz, Əbülqasım Nəbati, Məhəmməd Bağır Xalxali, Mirzə Mehdi Şükühi, Mirzə Əli Ləli Təbrizi və s. klassiklərin yaradıcılığı Təbriz ədəbi-mədəni irsinin əsasında dayanır. Yaxın tarixi keçmişə bağlı Tağı Rüşət Təbrizi, Mir Mehdi Etimad, Həbib Sahir, Sərraf Təbrizi, Məmməd Hüseyin Şəhriyar, Yəhya Şeyda, Mədinə Gülgün, Qulamhüseyn Səidi, Səməd Behrəngi və s. ədiblərin yaradıcılığı məhz Təbriz mühiti ilə bağlı olmuşdur” (səh.24).

Burada XVI yüzillikdə yaşamış Aşiq Qurbaninin (Dirili Qurbaninin) Güney Azərbaycan mühitində böyüyüb boyabaşa çatması və s. ilə bağlı verilən informasiyaya münasibət bildirmək istərdim. Ümumilikdə götürdükdə, Aşiq Qurbani iri iiumazərbaycan mədəniyyətinə bağlı möhtəşəm hadisədir. Onun doğulub-böyüdü, yaşadığı zamanlarda Azərbaycan da bütöv idi, güneyə və quzeyə parçalanmamışdı. Ona görə də Dirili Qurbani ilə bağlı təsəvvürlərin Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Təbriz folklorunda da özünə yer alması təbii haldır. Onu da qeyd edim ki, sovet dövrünün ali məktəb dərslərlərində də Aşiq Qurbani yanlış olaraq Cənubi Azərbaycan aşığı kimi göstərilmişdi və onun əslən güneydə doğulduğu yazılırdı. Ancaq artıq 30 ildən çoxdur ki, milli müstəqilliyimizi bərpa etmişik və sovet rejimindən azad olmuşuq. Aşiq Qurbani ilə bağlı da tədqiqatlar aparılmış, dissertasiya da müdafiə olunmuşdur. Onun Cəbrayıl rayonunun Diri kəndində anadan olduğu da bir həqiqətdir. Mən hətta

Cəbrayıl da Diri dağının ətəyində yerləşən Aşiq Qurbaninin məzarını da ziyarət etmişəm. Yaxın kəndlərin əhalisi “Qurbani piri” deyib həmin məzarın üstünə nəzir də aparıb qurban da kəsərdilər. Başqa sözlə, madam ki, bölgə folklor ilə bağlı tədqiqatlarımızı genişləndiririk, onda Aşiq Qurbaninin sovet dövründə yanlış olaraq əslən Cənubi Azərbaycandan olduğu haqda fikirlərə də aydınlıq gətirməliyik. Ümumazərbaycan mədəniyyətinin möhtəşəm simalarından biri kimi onun bölgə folklor nümunələrində olması

Təbriz folklorunun əhatəli tədqiqi

da təbiidir.

Kitabda ön sözdən (“Müəllifdən”) sonra gələn “Təbrizin tarixi və mədəni irsi” adlı yazıda Mətanət Maşallahqızı bir sıra mənbələrdən Təbriz şəhərinin etimologiyası ilə bağlı fərqli zümlərə diqqət yönəldir, habelə bir şəhər kimi qədim mədəniyyət mərkəzi olmasına toxunur: “Tanınmış ədəbiyyatşünas, mütərcim Hüseyin Məhəmmədzadə Sədiqin (Düzgün) fikrincə, Təbriz əski türkcədəki “Tabur” sözündən götürülüb, “ulus”, “millət”, “topluluq”, “firqə” mənalarını daşımaqdadır. Lakin fars dilində bu söz “Təbar” - “kök”, “nəsil” anlamında işlədilmişdir. Tabur, Təbar sözünün sonundakı -iz şəkilçisi isə çoxluq, cəmi ifadə etməkdədir. Tarixdən də məlumdur ki, Təbriz şəhəri həmişə ticarət, mal dövriyyəsi baxımından müxtəlif el, tayfa, ulusların düşərgəsi olmuşdur. Beləliklə, Hüseyin Məhəmmədzadə Sədiq Təbriz sözünü Tabur Təbur+iz, Təburiz şəklində “çox millətli”, “çox uluslu” şəhər anlamında izah etməkdədir.

Qədim tarixə malik olan Təbriz hələ eradan əvvəl qala-şəhəri kimi tanınmış, Yaxın Şərqi ən iri mədəniyyət, ticarət mərkəzinə çevrilmişdir. Ümumiyyətlə, tarixi baxımdan Güney ərəzliyinin miladdan 4000-5000 il əvvəl türklərin məskəni olduğu, farsların bu ərəzilərə daha sonrakı dövrlərdə köçdüyü müəyyən olunur. Qədim Saka, Part (Arsak), Səlcuq, daha sonrakı dövrlərdə ardıcıl olaraq XIII əsrdə Elxanilər (Abaka Xanın dövrü 1186-1191), XV əsrdə Qaraqoyunlu, (Qaraqoyunlu hökmdarı Qara Yusif - 1406) Ağqoyunlular, XVI əsrdə Səfəvilər

kimi türk dövlətləri bu ərəzilərdə qərar tutmuşdur. E.ə III minillikdən etibarən ərəzi kuti və kassilərin hakimiyyəti altında olmuş, qədim Midiyanın yaranması dövründə Assuriya, Manna, Urartunun çox hissəsi işğala məruz qalmışdır. Əhəmənilərin hakimiyyəti dövründə isə ərəzinin sərhədləri xüsusilə genişlənməmişdir. Tədqiqatçı Seyidağa Onullahi Təbriz haqqında ərəbdilli mənbələrə istinad edərək məşhur ərəb tarixçisi Əl-Bəlazurinin (IX əsr) əsərində şəhər haqqında məlumatlara təsadüf edildiyini bildirir”

Bu məlumatlar bir daha tarixi sənədlərin dili ilə də Təbrizin qədim türk (Azərbaycan) şəhəri olduğunu təsdiqləyir. Eyni zamanda “Təbriz - XX əsr” adlı yazıda isə son dövrlərin reallığını - tarixi-ictimai-siyasi hadisələrin gedişatını oxucuya təqdim edir: “XX əsrin ilk onilliyində Təbriz yenidən siyasi mübarizələrin mərkəzinə çevrilmişdir. Bu dövrdə genişlənməkdə olan Xiyabani hərəkatı nəticədə 1920-ci il iyunun 23-də Milli hökumətin təşkil olunmasına şərait yaradır. Milli hökumət qısa bir zaman

müxtəlif yer adları da dəyişdirilərək fars sözləri ilə əvəzlənmişdir.

1945-ci il dekabrın 12-də Seyid Cəfər Pişəvərinin başçılığı ilə Güneydə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti elan olunmuşdur. Cümhuriyyətin elanı ana dili ilə bağlı bir çox islahatların aparılmasına şərait yaratmışdır. Belə ki, bu dövrdə türkcə rəsmi dil elan edilmiş, türkcə təhsil verən məktəblər açılmış, radio verilişlərinin doğma ana dilində yayımlanması, eyni zamanda türkcə kitabların kütləvi nəşri başlanmışdır.”

Bu tarixi məlumatların kitabda özünə yer alması başı müsibətlər çəkmiş doğma Təbrizin - Təbrizdəki soydaşlarımızın əhvalını təqdim etməklə eyni zamanda burada təhlil edilən dialekt və folklor nümunələrinin ruhunun anlaşılmasına bir açardır. Bu, nə deməkdir?

Təbriz dialekti və Təbriz folklorunun təqdim edildiyi və təhlil edilən bu

monoqrafiyada əksini tapan xalq ağzından çıxan, toplanan sözlərin (dialekt sözlərin və folklor incilərinin) sahibləri olan soydaşlarımızın bu mənəvi söz

xəzinəsində ifadə olunan arzu və duyğularını, ağrı-acılarını daha dərinə anlamağımızda bir vasitədir. Çünki xalqın söz xəzinəsində onun tarixi keçmişini ifadə olunur. Bir də ki, “Təbriz dialekti” və “Təbriz folkloru” ifadələrinin hansı tarixi reallıqda yaranıb formalaşdığını fərqi varmaq olur bu tarixi bilgilərin işığında. Üstəgəl, bir bölgənin özünə-məxsus formalaşmış dialektlərinin və folklorunun olması həmin bölgə sakinlərinin qədim və oturuşmuş əhali olmasının göstəricisidir. Ancaq və ancaq yerli, köklü əhali yaşadığı bölgədə sabitləşmiş dialektoloji və folklor mühiti yarada bilər. Ona görə ki, zəngin dialekt və bölgə folklorun yaranıb formalaşması və özünə-məxsus şəkildə təşəkkül tapması üçün əhalinin uzun əsrlər boyu o bölgədə yaşayıb fəaliyyət göstərməsi lazımdır. Nə dialekt materialları, nə də zəngin folklor irsi boş-boşundan, heç nədən yaranmaz. Bunun üçün zəngin mənəvi-ictimai mühit olmalıdır.

Filologiya elmlər doktoru Mətanət Maşallah qızı məhz bu kimi vacib amilləri bildiyindən, “Təbriz folklor mühiti” adlı zəngin bazaya əsaslanan monoqrafiyasında Təbrizin tarixinə nəzər salmış, ta qədim dövrdən müasir dövrə qədər Təbrizin ictimai-siyasi, mədəni-iqtisadi və s. həyatını tarixi faktlara və qaynaqlara söykənməklə təqdim etmişdir. Məhz bu zəmin üstündə alim hərəkat edərək Təbriz dialektinin materiallarını araşdırmaya çəkmiş, əvvəlcə bölgənin yerli danışiq, ləhcə, şivə, dialekt xüsusiyyətlərini təqdim etmişdir. Bu da yenə də təsadüfi deyil. Çünki folklor materialları özlüyündə dilin bütün xırda təfərrüatlarını, incə xüsusiyyətlərini daşıyırlar. Xalqın dialekt və şivələrinə tam bələd olmadan isə onun canlı yaddaşı olan folklor irsini dinləmək və yazıya almaq, onun əsasında isə uğurlu təhlillər aparmaq olmaz. Məhz bizim Mətanət xanım, göründüyü kimi, monoqrafiyada deyilən prinsiplərlə hərəkat etmiş, nəticədə Təbriz folklor mühitinə dair sanballı araşdırma imza ata bilmişdir. Belə mühüm tədqiqatın öhdəsindən uğurla gəldiyinə görə Mətanət xanımı təbrik edir, yeni-yeni elmi uğurlar arzulayıram!

*Sakir Əlif oğlu Albalyev
Fil.ü.f.d., dosent*